

zařadit mezi vynikající historiky. Historií se však zabýval, alespoň v pozdějším období, hlavně s cílem srovnávat. Weberovy omyly v historických interpretacích plynou podle Andreského zejména z jiné dostupnosti informací tehdy a dnes. To se týká hlavně Číny. Naproti tomu svazek o Indii považuje Andreski z Weberových historických interpretací za nejlepší.

K Weberem vytyčené klíčové otázce vlivu protestantismu na vznik a rozvoj kapitalismu Andreski poznamenává, že se tento vliv nemusel vůbec omezovat pouze na hospodářskou etiku, jak Weber předpokládal, ale že stejnou, ne-li významnější roli mohlo např. sehrát i to, že reformace nahradila autokratickou církevní organizaci rozptýlenější strukturou, neboli že oslabil konzervativní prvek v uspořádání společnosti.

Stanovený rozsah recenze, který jsem však i tak překročil, mi bohužel nedovoluje ani zdaleka upozornit na všechny, byť jen hlavní pozoruhodné Andreského myšlenky, které by měly být zmíněny.

Andreského kniha se od obdobných pojednání o Weberově sociologii pozitivně liší svou stručností. Andreski v ní široce nereprodukuje Weberovy názory, oprávněně předpokládá, že základní a podstatné z nich čtenář zná, a věnuje se hlavně jejich interpretaci a kritickému rozvíjení. Andreski dělá doslova vzorně to, co je na studiu klasiků pro současného sociologa asi nejcennější: vede s Weberem dialog. Upozorňuje na vše dobré, co i dnes můžeme z Weberových názorů akceptovat, polemizuje s tím, co Weber neformuloval dostatečně přesně a přesvědčivě, srovnává Weberovy závěry s fakty, které byly objeveny až po Weberově smrti, a na tomto základě je koriguje, ale zejména je mu celé Weberovo dílo zdrojem inspirace pro vlastní domýšlení těch teoretických a metodologických otázek, které Weber jasnožlivě vytyčil a se kterými se i my dnes musíme vyrovnávat.

Jan Sedláček

Robert Nisbet: Konzervativismus: sen a realita

Praha, Občanský institut 1993, 144 s.

Problematika konzervatismu jako ideového proudu vyvolává zájem sociologa přinejmenším ze dvou základních důvodů. Předně proto, že konzervatismus byl jedním z nejvýznamnějších myšlenkových zdrojů vzniku sociologie. A za druhé proto, že konzervatismus, který se původně konstituoval jako kritická reakce na Velkou francouzskou revoluci a její důsledky, prodělal na přelomu 60. a 70. let našeho století významnou renesanci, stal se opět jedním z velmi vlivných ideově politických směrů, k němuž se hlásí mnoho významných politiků, jejichž činy často rozhodujícím způsobem modifikují osudy současných národních pospolitostí i celého světa. V některých zemích bývalého tzv. socialistického společenství včetně naší republiky (zde ve zvlášť náročné podobě) je konzervatismus ideovým východiskem a oporou sociálně ekonomických a politických přeměn těch sil, které v současné době tyto přeměny prosazují a stojí v jejich čele.

Dnešnímu vlivu konzervatismu u nás do určité míry odpovídá vydání literatury z tohoto myšlenkového okruhu. Vedle nedávno vyšlých několika studií Friedricha von Hayeka se nyní téměř zároveň dostávají do rukou čtenářů další dvě knihy věnované tomuto tématu, a to práce anglického autora Rogera Scrutona (známého u nás již díky jeho *Slovníku politického myšlení* a díky *Stručným dějinám novověké filosofie*, přeloženým do slovenštiny). *Smysl konzervatismu*, jejíž originál byl vydán roku 1980, a práce amerického sociologa Roberta Nisbeta *Konzervativismus: sen a realita* (z původního anglického vydání z roku 1986 ji přeložil Jiří Pilucha).

Je pochopitelné, že ze všech zmíněných prací nás jako sociology nejvíce zajímá práce Nisbetova, neboť jde o jednoho z nejznámějších a nejvýznamnějších představitelů současné americké sociologie. Dnes již velmi rozsáhlé a často citované dílo R. Nisbeta (narozen 1913) je tematicky zaměřeno zejména na analýzu vývoje predsociologických společenských teorií a na dějiny sociologie. Nejde však o práce, které by měly být považovány za čistě historické, bez vztahu

k řešení soudobých sociologických otázek a sporů, zejména v oblasti sociologické teorie. Tak například snad nejproslulejší a nejčastěji zmiňovaná Nisbetova práce *The Sociological Tradition* (1966) hledá to, co bychom mohli nazvat jednotlivými idejemi v dějinách sociologie. Za takové sjednocující pojmy v jinak vnitřně vždy značně diferencovaném vývoji sociologie považuje Nisbet zejména pojmy pospolitosti, autority, statusu, posvátného, odcizení aj., které podle jeho mínění jsou důkazem jisté jednoty sociologie od počátku 19. století až do dob Émila Durkheima, Maxe Webera, George Simmela a Ferdinanda Tönniese. Je to takové pojetí sociologie jako vnitřně jednotné vědy, které tuto jednotu nezakládá na verifikovaném vědění, o němž by nikdo nepochyboval (ostatně takový stav je v oblasti sociologického poznání, zejména na úrovni obecně sociologické teorie, patrně nedosažitelný), ale na existenci souboru pro sociologii charakteristických otázek, jež nemusejí být vždy plně verbalizovány, ale mohou být jakýmsi krystalizačními centry sociologické reflexe reprezentantů nejrůznějších teoretických proudů a orientací.

Obdobně tematicky zaměřeny na řešení určitého klíčového sociologického problému na základě materiálu z oblasti dějin sociologických idejí jsou i Nisbetovy práce *Social Change and History. Aspect of the Western Theory of Development* (1969) a *The Social Bond* (1970). Historicky širší záběr mají pak knihy *The Social Philosophers. Community and Conflict in Western Thought* (1973) a *Tradition and Revolt. Historical and Sociological Essays* (1968). Dvě monografie Nisbet věnoval nejvýznamnějšímu francouzskému sociologovi přelomu 19. a 20. století: *Émile Durkheim* (1965) a *The Sociology of Émile Durkheim* (1974). Pozornost zaslouží i další jeho práce, jež je originální již názvem: *Sociology as an Art Form* (1976).

Svým ideovým zaměřením je Nisbet zařazován mezi konzervativní myslitele spolu s takovými vlivnými americkými sociology, jako je Daniel Bell, Nathan Glazer, Daniel Patrick Moynihan a Seymour M. Lipset. O své práci z roku 1953, nazvané *Quest for Community*, která je věnována zejména sociologické analýze pluralismu jako politické teorie a

jako koncepce sociální struktury, Nisbet poznamenal, že ji napsal sice jako knihu vysloveně konzervativní, ale když byla takto hodnocena, nic proti tomu nenamítal. Sám se explicitě řadí mezi významné americké konzervativní autory zejména díky své studii *Social Group in French Thought*, která pojednává o raných francouzských konzervativcích a jejich následovnicích, kteří se zabývali právem a společenskými reformami, a dále díky pracím *Twilight of Authority* (1976) a *Prejudices: A Philosophical Dictionary*.

Recenzovaná studie má kromě předmluvy, bibliografické poznámky a rejstříku čtyři kapitoly. Z předmluvy stojí za pozornost zejména Nisbetovo tvrzení, že konzervatismus je ideologií (spolu s liberalismem a socialismem nejvýznamnější ideologií Západu posledních dvou století), i když jej tak někteří autoři neradi nazývají, a to zřejmě proto, že filozofie konzervatismu již ze své nejvlastnější podstaty postrádá prvky aktivismu a reformátorství, které údajně tvoří součást každé ideologie. Takovéto chápání slova ideologie je však podle Nisbeta úzkoprsé a zastaralé. Ideologii Nisbet rozumí jakoukoli koherentní soustavu mravních, ekonomických, sociálních a kulturních idejí, která má pevný vztah k politice a politické moci, a která této moci pomáhá zvítězit.

Podstatu ideologie hledá Nisbet ve vrstvě, kterou spolu s V. A. Demantem a T. S. Eliotem nazývá „předpolitikou“ moderního konzervatismu, i když nezanedbává ani sféru politiky. Nejde mu však o historii konzervatismu, ale věnuje se spíše anatomii jeho ideologie, tj. tomu, co označuje termínem dogmatika. Snaží se zejména konzervatismus odlišit od ostatních ideologií Západu, přičemž je přesvědčen, že libovolná z hlavních myšlenek konzervatismu má dnes stejně aktuální platnost, jakou měla před sto a více lety. Ze všech autorů je záměrně nejčastěji citován Edmund Burke, protože jej Nisbet považuje za proroka konzervatismu, v němž tento myslitel sehrál analogickou úlohu jako Marx v socialismu a J. S. Mill v liberalismu.

V první kapitole, nazvané *Zdroje konzervatismu*, popisuje autor zrod tohoto proudu jako reakci na Francouzskou revoluci a na revoluci industriální. Konstatuje, že konzer-

vativní filozofie se snažila těmto proměnám politiky a ekonomiky čelit, vrátit se k feudalismu, přičemž za nejtrvalejší odkaz konzervatismu této doby považuje Nisbet nekompromisní lpění na důležitosti vlastnictví a důraz kladený na hierarchické rozvrstvení veřejného života. Trvalým znakem konzervatismu je rovněž příklon k minulosti při hledání inspirace a modelu, z něhož by měla vycházet současná politika. V této souvislosti vyslovuje Nisbet své vladstní hodnocení této skutečnosti, když píše, že „lidé, kteří hledí do minulosti namísto do budoucnosti, získávají plnou perspektivu, což zdaleka nelze tvrdit ani o těch nejbystřejších prorocích, kteří se pokoušejí prohlédnout budoucnost. Byť by minulost byla zdrojem fádních nostalgii, daleko větší pohromou jsou „futuristé“ a „futurológové““ (s. 32).

Ve druhé kapitole, nadepsané *Dogmatika konzervatismu*, která je nejrozsáhlejší částí knihy a tvoří její jádro, analyzuje Nisbet dvojici pojmů, které jsou pro konzervatismus klíčové v tom smyslu, že je jeho reprezentanti považují za neodmyslitelný základ svého učení, zároveň však mezi nimi jako kontrastní pozadí uvádí i některé pojmy, jež jsou naopak podrobeny kritice. Jde o tyto pojmové dvojice: historie a tradice, předsudek a rozum, autorita a moc, svoboda a rovnost, vlastnictví a život, náboženství a morálka.

Pojmem dogmatika chápe Nisbet „více či méně koherentní a více či méně neměnné soustavy přesvědčení a hodnot, které mají určující vliv přinejmenším na některé aspekty života jejich zastánců“ (s. 35). Tuto dogmatiku má podle něho právě tak jako teologie i každá ideologie. V konečných důsledcích se ideologie a teologie vztahují k problému, jaké místo přísluší jedinci v systému autorit, ať již božských či světských. Základní otázkou hlavních ideologií Západu je vztah jedince a státu. Nisbet však píše, že tuto otázku je třeba doplnit ještě o třetí faktor, který se týká struktur skupin a sdružení vystupující mezi oběma krajními entitami v roli prostředníků. Společenská drama Francouzské revoluce vidí Nisbet právě v tom, že tato revoluce ve jménu práv jedince a nově vyhlášených práv revolučního státu zpochybnila historická práva církví, rodin, cechů a společenských tříd. Pro

konzervatismus je charakteristické, že od okamžiku svého vzniku usiloval právě o obnovení vlivu a role těchto i dalších zprostředkujících složek společnosti, zatímco podle Nisbeta socialismus ve své převažující podobě se o jejich tradiční práva stará velmi málo a liberarismus se v této otázce zastavil kdesi v půli cesty.

Pro historika idejí vůbec a pro historika sociologie zvláště je mimořádně zajímavá třetí kapitola knihy, nazvaná *Některé důsledky konzervatismu*. Nisbet v ní popisuje, jak významný byl vliv konzervatismu na změnu myšlenkové atmosféry 19. století ve srovnání se stoletím předchozím. Konstatuje, že v 19. století zanikl téměř celý aparát přirozeného práva a byl nahrazen souborem pojmů, jejichž základ je společenský. Konzervativci totiž nevěřili v existenci předspolečenského světa a podle slov G. Myrdala, jehož Nisbet v této souvislosti cituje, studovali společnost, jaká vskutku byla a vytvořily tak základy společenských věd.

Nový styl myšlení se projevil i ve sféře jazykového vyjadřování, což Nisbet demonstruje na skutečnosti, že slova společenský, tradice, zvyk, intuice, lid, společenství, organizmus, tkáň či kolektivní získala prestiž a funkce, jež měla naposledy ve středověku. Stejně tak se v široké míře uplatňují pojmy rodina, pokrevní příbuzenství, farnost, vesnice, společenská třída, kasta, sociální postavení, město, církev a sekta. Právě tyto entity, a nikoli abstraktní a atomizovaní jedinci existující ve smyšleném světě přirozeného práva, se v pojetí konzervatismu stávají skutečnými subjekty vědy o člověku.

O vlivu konzervatismu na vznik sociologie jsem se již zmínil. Nisbet dokonce konstatuje, že v žádné disciplíně 19. století se převažovala konzervativních idejí nad idejemi liberárně radikálními neprojevala výrazněji než právě v sociologii. Dilo Comtovo a Le Playovo je mu pro to nej názornějším příkladem, avšak uvedený vliv shledává i u Durkheima, Webera a Tönniese. Kořeny známých dichotomických typologií Maina, Gierkeho, Tönniese, Durkheima, Webera, Simmela i dalších autorů vidí v častém porovnávání přítomnosti s minulostí, zejména středověkou. Tyto typologie byly často součástí určité filozofie dějin, byly to

rovněž jakési modely historického pohybu, jež však nebyly podle Nisbeta nijak zvlášť nakloněny ideji pokroku. Nejpůsobivější důkaz vlivu konzervatismu na myšlení 19. a 20. století spatřuje Nisbet v tom, jaký osud potkal právě tuto ideu. Konzervatismus je nepřetržitou reakcí na progresistickou mentalitu, ztělesňuje inverzi pokroku.

V konzervatismu se podle Nisbeta zrodilo ještě jedno trvalé téma sociálního myšlení 19. a 20. století. Má na mysli problematiku intelektuálně politických elit, které povstaly z ruin a pozůstatků středověké epochy. Nisbet se zmiňuje o Burkově averzi k intelektuálům i o jejich příčinách a považuje tyto názory za prvopočátek jedné z nejzajímavějších intelektuálních disciplín, které se vyvinuly v 19. století, tj. disciplíny zabývající se definováním a analýzou úlohy intelektuála v moderní společnosti.

Nisbet je konečně přesvědčen, že „spodní proudy“ konzervatismu 19. století viditelně poznamenaly i socialismus a liberalismus. Má na mysli konzervativní vlivy na Proudhona, anarchistické křídlo socialismu, cechovní i katolický socialismus. V politickém pluralismu spatřuje Nisbet literární adaptaci kritického postoje raných francouzských a německých konzervativců vůči unitárnímu státu a jeho mocenskému monopolu.

Ve čtvrté kapitole nadepsané *Vyhlídky konzervatismu* popisuje Nisbet „vítězné tažení“ tohoto proudu v posledních desetiletích, a to jak v oblasti ideové, tak zejména politické. Symbolem tohoto tažení je mu zejména Reaganova politika a politika M. Thatcherové, ale i to, že konzervativní strany v celé řadě dalších zemí na kontinentě jevíly zřetelné známky politické prosperity. Tato skutečnost je zvlášť pozoruhodná, pokud jde o USA, kde výrazy konzervativní a konzervatismus nebyly podle Nisbeta v politickém myšlení ani v politické literatuře.

Nisbet píše, že v USA byla renesance konzervativních myšlenek na postupu od čtyřicátých let. Období od roku 1950 do roku 1953 přineslo podle něho celou řadu konzervativních publikací a koncem padesátých let byla konzervativní renesance v plném proudu. Přispívalo k tomu nečekané náboženské oživení, k němuž v této dekádě došlo na

amerických univerzitách, a rovněž znovuoobjevení děl Alexise de Tocquevilla a Edmunda Burka.

Nisbet ve svém výkladu rozlišuje pojmy nový konzervatismus a neokonzervatismus. Neokonzervatismus se podle jeho slov zrodil v šedesátých letech a nelze jej oddělit od nástupu nové levice, který mu předcházela, ani od studentské revolty, která v této dekádě propukla. Výstižně toto hnutí charakterizovala jeho klíčová postava Irving Kristol. Ten napsal, že neokonzervativce je liberál ohrožený revolucí. Podle Nisbeta se nelze divit, že se mnoho původně liberálních a sociálně demokratických členů akademických sborů univerzit koncem šedesátých let přiklonilo k politické pravici. Bylo tomu tak proto, že se značná část revolučního hněvu studentů obrátila nikoli proti konzervativcům či reakcionářům, nýbrž právě proti liberálům.

Na otázku týkající se budoucnosti konzervatismu Nisbet odpovídá, že významné jádro tradičního konzervatismu bude v Anglii a v USA existovat i nadále. Podle jeho slov je možné, že tradiční konzervatismus bude posílen vývojovou tendencí, která si získává stále více příznivců jakožto „asistenční konzervatismus“ a která je do značné míry produktem působení neokonzervativců. Budoucnost asistenčního státu, který zachraňuje dnešní svět před pravou katastrofou (i když se někteří konzervativci od tohoto termínu zjevně distancují), je již dnes podle Nisbeta bezpečně zajištěna.

Závěrečná bibliografická poznámka obsahuje seznam základních textů, které mohou být úvodem ke studiu konzervativních autorů a jejich děl z francouzské, anglické, americké a německé oblasti, a konečně biografická data nejvýznamnějších konzervativců, o nichž se autor v knize zmiňuje.

Vydání Nisbetovy práce považují za přínosné především proto, že je dobrou informativní a přehlednou studií o daném tématu z pera zkušeného a zasvěceného sociologa. Při stálém nedostatku studijních textů z dějin sociálně politických teorií, který je u nás doslova tradiční, splní tato publikace velmi dobře i roli vhodné vysokoškolské příručky, a to i proto, že Nisbetův výklad je srozumitelný, přehledný a logicky uspořádaný.

Pozornému čtenáři knihy neunikne, že se do ní vloudily tyto chyby: A. de Lamartine byl sice velmi vlivným členem francouzské vlády v roce 1848, ale nikdy nestál v jejím čele, jak je uvedeno na s. 74. Na s. 98 se Simmelovi připisuje názor, že se zabýval solidaritou a že byl přesvědčen o nutnosti obnovit středověké cechy i další formy zprostředkujících společenství v zájmu přežití člověka v moderní éře. To je ovšem jednoznačně myšlenka Durkheimova. Na s. 95 používá překladatel několikrát zásadně adjektivum společenský, ačkoliv v češtině je v těchto

případech vždy běžné adjektivum sociální (správně tedy má být sociální antropologie, sociální psychologie, sociální zeměpis, sociální ekonomie, sociální statika a sociální dynamika). Známa Comtova dvojice pojmů je do češtiny všeobecně překládána nikoli jako řád a pokrok, ale jako pořádek a pokrok (s. 96). Překladatel i redaktor publikace by měli rovněž vědět, že západní Německo se píše s malým z.

Jan Sedláček

Zygmunt Bauman: *Intimations of Postmodernity*

London, Routledge 1992, 232 s.

Český titul Baumanovy práce bychom snad mohli nazvat „Ve znamení postmoderny“. Kniha je kultivovanou reprodukcí vývoje paradoxů moderní doby a rozvedením některých základních sociologických souvislostí fenoménu, který je označován jako postmoderní kultura a společnost. Bauman je sociologem *par excellence*, který prošel složitými obdobími svého intelektuálního vývoje, ve kterém nechyběl ani marxismus. Právě tyto zkušenosti mu ovšem umožňují, aby vstoupil na tenký led problematice analýzy postmoderní situace. Táže se po základním významu argumentace jejích mluvčích ve vztahu k aktuální společenské a historické situaci, do které se západní svět, a zvláště Evropa, dostaly na konci XX. století. Kniha je psána s erudicí v oboru kulturních dějin, filozofie a teoretické sociologie, přičemž nelze opomenout Baumanův praktický vhled do sociálních a hlavně politických problémů Západu i postkomunistického světa.

Bauman bláhově neaspíruje na vyčerpávající a jednoznačnou definici postmoderny. Domnívá se, že ji lze vymezit jako určitý stav vědomí (state of mind) u intelektuálů, společenské vrstvy, která sama stála myšlenkově u zrodu moderního světa. Boj za moderní svět byl pro ně bojem proti mystériím a magii, protože tradiční svět chápali jako svého nepřítele. To je vedlo k vytvoření teorie „odkouzlení“, která působila jako ideologie

jejich panství. Intelektuálové v ní platili za subjekty disponujícími vůlí, zatímco ostatní, vzdor všem ideovým a politickým proklamacím, se stali pouhými objekty bez vůle. Pomocí strategie instrumentální racionality hledali struktury, které by garantovaly nezávislost rozumu na realitě a zároveň však tvořily pevný řád podmiňující, zavazující, kontrolující a normující společnost. Spolehlivý, solidní a obligatorní řád má být spolehlivým znehodnocením démonických poměrů a necivilizovaných (raw) podmínek života společnosti. Ve skutečnosti vytvořil modernistický řád jistý *horror vacui* mezi fungováním sociálních organizací a formováním osobnosti, neboť v atmosféře ztráty Boha propuká v plné síle strach z vlastní volby. Moderna tak na jedné straně zrodila izolované a manipulovatelné individuum a na druhé fungující mechanismus národního státu (jako institucionalizovanou formu moderní společnosti) a to pro Baumana znamená konec možností, které skýtá „poslední etická autorita“. Hledání a tvorba struktur tak v konečném důsledku vedly k odduchovnění (despiritualization) a odduševnění (desanimization). Moderní intelektuálové budovali legitimitu řádu pomocí ideologie kultury, kterou vysvětlovali jako potřebu jimi poskytovaného závazného vzdělání (v němčině Bildung, ve francouzštině civilisation a v angličtině refinement).

Raně moderní Evropa byla plná proselytů, kteří plédovali pro rozpad tradičních mechanismů sociální kontroly, což vedlo k oslabování autonomních stylů sociálního života a jejich nahrazení kolektivním